

МОСКАЛЕНКО ВАЛЕНТИНА ВОЛОДИМИРІВНА

доктор філософських наук, професор, головний науковий співробітник Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України, м. Київ

КУЛЬТУРА ЯК СУБ'ЄКТИВНИЙ СИНТЕЗ ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ І ФОРМА ОСВОЄННЯ СВІТУ

В статті на основі узагальнення основних положень концепції культури київської філософської школи розглядаються основні характеристики культури як системи всезагальних форм предметно-перетворювальної діяльності, засвоєння якої індивідами забезпечує розвиток особистості і суспільства. Визначено та проаналізовано людинотворчу функцію культури. Показано, що вона зумовлена наступними характеристиками: по-перше, її символічною формою; по-друге, всезагальністю (втілює всезагальні способи людської діяльності); по-третє, втіленням досвіду людства як концентрації історично відображеного у відповідності з інтересами спільноти об'єктивного предметно-речового і духовного світу людей; по-четверте, моральною спрямованістю (за своїм призначенням об'єктивно втілює можливість прогресивної діяльності). Показано, що завдяки цим характеристикам культура виступає як сукупність певних зразків і вимог до індивідів, які у своїй сукупності складають надіндивідуально приписану соціально-генетичну програму діяльності людини, засвоєння якої є обов'язковою умовою розвитку як всього суспільства, так і окремих індивідів.

Ключові слова: *культура, предметно-перетворювальна діяльність, форми культури, формотворення людини, всезагальність діяльності, символічність форм культури, смисл предмету культури, моральна спрямованість форм культури, система «Людина – Світ».*

Актуальність та постановка проблеми дослідження.

Особливістю культури є те, що вона по відношенню до людини водночас є суб'єктивною і об'єктивною реальністю, що знаходить виявлення як у особистісних, внутрішніх характеристиках людини, так і у зовнішньонормативній, інституційній складовій людського життя. Формування і розвиток особистості відбувається у культурно-історичному просторі, який складається з економічних, природних, ідеологічних чинників, людських вірувань, традицій тощо, що діють в певний історичний час.

Культура, акумулюючи історично вироблені загальні способи людської діяльності, об'єктивуючи досвід людства у його узагальненій формі, виступаючи як сукупність певних зразків діяльності і існуючи у формі надіндивідуально приписаних вимог до індивідів, у своїй сукупності являє ту соціально-генетичну програму діяльності індивідів, яка є обов'язковою умовою розвитку як всього суспільства, так і окремих індивідів. [4] Геніальна думка Гегеля про те, що завдяки

культури індивідові не потрібно долати весь шлях болісних шукань, які пройшли попередні покоління, стала вже афоризмом. Культура, здійснюючи вплив на людину, зумовлює поведінку, яку А.Г. Асмолов називає соціотипічною поведінкою людини. Це та поведінка, яка виражаючи типові програми даної культури, регулює діяльність людини в стандартних для даної спільноти ситуаціях. [2, с.271-272]. Зміни соціальних умов супроводжуються появою нових стандартів поведінки, стимулюють перебудову людиною життєвих планів і взаємовідносин з соціальним простором. В зв'язку з цим стає актуальною задача ефективності включення особистості в систему форм діяльності, що сприятиме найбільш ефективному її життєздійсненню (Л.В.Сохань, Т.М.Титаренко). Проблема життєвого вибору актуалізується в зв'язку з тим, що зростає імовірність виникнення невизначених соціальних ситуацій, в яких конкретна група або особистість не мають чітких нормативних приписів відносно мети і результату своєї діяльності. Включення особистості в систему форм діяльності відбувається по-різному в залежності від її індивідуально-психологічних особливостей, вікової, статевої, професійної, етнічної ідентичності, соціально-економічного статусу, регіональної належності тощо. В зв'язку з цим стають актуальними дослідження культури як фактору соціалізації особистості. Не зважаючи на достатню кількість літератури з цієї проблеми, тим не менш вона потребує подальших наукових досліджень. На сьогоднішній день актуальність наукового вивчення зазначеної проблеми зумовлена, зокрема, необхідністю з'ясування особливостей культурно-діяльнісних детермінант розвитку особистості з позицій домінуючої в сучасній психології неklasичної парадигми. Як відомо, наукові парадигми змінюються з часом, що пов'язано з розвитком суспільства і науки, боротьбою та співдружністю теорій. У ХХІ столітті детермінуючою науковою парадигмою дослідження особистості стала неklasична методологія, з позицій якої людина є невід'ємним компонентом різних об'єктів пізнання. Якщо з точки зору класичної психології людина може бути пізнаною у її власних законах, а отже сформована, вдосконалена й розвинута у відповідності до зразка, то неklasична психологія знімає абсолютизацію антропоцентризму, звертається до синергетичної парадигми, наголошує на багатовимірності особистості, стверджує такий спосіб пошуку наукової істини, що безпосередньо сполучений з гуманістичними цінностями.

З позицій неklasичної парадигми дослідження особистості розв'язується парадокс, що існував сторіччями у класичній науці, між особистістю як одиничним та спільнотою як всезагальним. Цей парадокс розв'язується завдяки тому, що неklasична парадигма спрямовує дослідження особистості на зміщення акцентів з опису зовнішнього середовища людини та характеристик її духовного світу на аналіз системи форм культури, з якою людина вступає у взаємодію,

утворюючи особливу онтологічну реальність, в якій вона є системостворчим фактором. Нова наукова парадигма дослідження особистості створюється в результаті накопичення наукової інформації про людину не одним поколінням. Коли ми акцентуємо увагу на внеску, який зроблено вітчизняною психологією у формування неklasичної парадигми дослідження особистості, не можна відкидати роль української науки в цьому процесі. Особливий внесок в розв'язання парадоксу одиничного і загального (людини і світу) зроблено київською культурологічною школою. Тому актуальним в цьому плані є встановлення нового зворотного зв'язку з розробками, здійсненими науковцями київської школи філософії культури. Саме ця обставина зумовила нашу увагу до проблеми синтезу людської діяльності в системі форм культури, де людина і оточуючий світ зливаються в єдину онтологічну реальність, в якій людське буття (світ) і окремих індивід не роз'єднані і не злиті (стерті), а існують в єдності, не втрачаючи автономії.

Історія питання.

Хоча культура взагалі має вікову традицію вивчення в рамках філософських, економічних, соціологічних, антропологічних та інших наук, предметом психологічного вивчення вона стала не так давно, в середині ХХ ст., коли сформувалась крос-культурна психологія як наука, що пояснює психологічні зміни культурними параметрами, як така, що всебічно вивчає культурні впливи і вимагає, щоб у дослідженні психологічних явищ брати до уваги такі змінні як оточуюче середовище, соціальні структури, соціально-демографічні фактори тощо. Роботи Б. Ананьєва, Л. Виготського, А. Лурії, та ін. надали культурній психології В. Вундта фундаментальної основи. На думку М. Коула, який займається продовженням наукових досліджень в цьому напрямку, якщо б їх підхід набув переваги, вся психологія розглядала б культуру поряд з біологією і соціальними взаємодіями як центральний фактор [12]. Л.С. Виготський створив культурно-історичний напрям в психології, який став фундаментальною основою досліджень культури вітчизняними науковцями протягом всього двадцятого століття. Центральна теза цієї психології в тім, що структура і розвиток психічних процесів людини створюється її предметною діяльністю, яка опосередкована культурою суспільства в її історичному розвитку[3]. Б.Г. Ананьєв звертає увагу на деякі факти, що підтверджують залежність особистісних особливостей людини від соціально-культурних факторів. Підкреслюючи, що суб'єктивна картина життєвого шляху самосвідомості людини завжди побудована у відповідності з об'єктивними, соціально-історичними подіями, він наводить приклад зі спостереження за змінами перцептивних установок людей, які відбуваються у відповідності зі змінами людини в різних сферах життєдіяльності в ході історичного часу. Б.Г. Ананьєв виявив, що сприйняття людини і соціальних груп людиною (соціальна

перцепція) завжди співвіднесені з особливостями історичної епохи і життям народу, вони можуть бути виміряні і за допомогою системи історичного часу. Таке вимірювання розповсюджується на всю сферу індивідуальної свідомості [1]. Розвиток психологічної теорії діяльності (Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн та ін), гуманістична тенденція в підході до особистості (О.Г. Дробніцький, В.Є. Чудновський, В.О. Ядов та ін), відображення концепції суб'єкта (К.А. Абульханова-Славська, В.А. Брушлінський, А.Л. Журавльов, Б.Ф. Ломов та ін.) сприяло тому, що у 1980-х роках представники різних теоретичних шкіл психології підійшли до усвідомлення значимості феномена культури. Теза про формування особистості в предметній діяльності, яка опосередкована культурою суспільства в її історичному розвитку, знайшла розвиток також у роботах С.Л.Виготського, А.Р.Лурії, С.Л.Рубінштейна, О.М.Леонтьєва та ін. Ними було обґрунтовано принципи культурно-історичної теорії, згідно з якими вони розглядали становлення людини, розвиток її особистісних якостей.

Важливий науковий внесок в розробку цієї проблеми зроблено вітчизняною культурологічною школою українських філософів (В. Шинкарук, В.Андрущенко, Б.Табачківський, В.Іванов О.Яценко та ін.), які поглибили основні принципи культурно-діяльнісної методології положеннями, в яких розкривається культура як формотворення людини. Науковий спадок цих видатних людей ще не до кінця вивчено та оцінено, тому ми вважаємо за потрібне не тільки констатацію значимості їх внеску, але й продовження традицій цієї школи в напрямку дослідження основних характеристик культури як формотворення людини. Саме це спонукало нас до аналізу основних характеристик культури як фактору розвитку особистості.

Об'єкт дослідження: культура як формотворення людини

Предмет дослідження: культура як суб'єктивний синтез діяльності і форма освоєння світу.

Мета: на основі узагальнення літературних джерел проаналізувати основні характеристики культури як фактора впливу на формування та розвиток особистості.

Задачі:

1. Визначити категорію «культури»
2. Проаналізувати предметно-перетворювальну діяльність людини як визначальну характеристику культури.
3. Розглянути знаково-символічну сторону культури.
4. Показати моральну спрямованість культури як системи формотворення людини.

Основний зміст.

Особливістю досліджень особистості в рамках культурно - діяльнісного підходу є те, що різні наукові дисципліни, які досліджують це питання, не дивлячись на відмінність задач, які ними

вирішуються, виявляються сумісними в тому плані, що в центрі їх уваги опиняється одна й та ж сама проблема – це діяльність людини зі засвоєння культури. В цих теоріях аналізується той аспект проблеми особистості, в якому об'єктивні і суб'єктивні умови її формування виявляються, по-перше, комплексно, а, по-друге, як ті форми включення індивідів у діяльнiсне освоєння культури, які формують соціальні якості людини.

Визначення категорії «культура»

Культура взагалі – це спосіб організації і розвитку людської життєдіяльності, який представлено в її матеріальних та духовних продуктах, в системі соціальних норм і інституцій, в духовних цінностях, в сукупності відносин людей до природи, між собою і самих себе. В понятті «культура» фіксується історична своєрідність форм життєдіяльності, як на різних етапах розвитку суспільства, так і в рамках певних епох, спільнот. Культура не є окремою сферою життя суспільства подібно економічній, політичній, релігійній та ін. Вона характеризує суспільство в цілому, виступаючи своєрідним «зрізом», показуючи, наскільки та чи інша суспільна система, або окрема сфера суспільства чи людська спільнота сприяє (або перешкоджає) розвитку особистості. При цьому культура є тією особливою соціальною реальністю, яка одночасно виступає і чимось зовнішнім для людини, і чимось, що становить зміст її свідомості й діяльності. Іншими словами, культура є водночас і об'єктивною, і суб'єктивною реальністю. Вона є особистісною, внутрішньою характеристикою людини, а також – зовнішньонормативною, інституціональною складовою людського життя.

Існує багато визначень культури. Поняття «культура» у різних дисциплінах і різних контекстах визначається по-різному. Проте головне, в чому сходяться більшість дослідників теорії культури – це визначення її «людинотворчою» стороною соціальної діяльності людей, тому що найбільш очевидною є та роль, яку відіграє культура в житті окремої особистості. Якщо, наприклад, ми говоримо про трипільську культуру або культуру гальки (олдовайська, дошелльська), то розглядаючи результати перетворення людиною різних речей природи (каміння, гальки) у засоби її виробництва, оцінюємо їх, з одного боку, як предмети, які створила людина для задоволення своїх потреб, а з іншого – як її досягнення, що характеризують рівень розвитку її особистісних властивостей. З цієї другої сторони засоби виробництва, які розглядаються з точки зору розвитку людських здібностей, будуть визначатись як предмети культури.

В філософській літературі 70-х рр. відбувалась дискусія з приводу взаємозв'язку культури, діяльності і суспільних відносин, в якій визначилось два підходи. Перший підхід включав в культуру суспільні відносини (Е.С.Маркарян, Є Режабек та ін.), а другий – виводив

суспільні відносини за межі культури, вважаючи їх детермінантом культури (О.І.Джіоєв, М.І.Злобін, В.Є.Давидович, Ю.О.Жданов та ін.). Ми вважаємо, що дискусії про те, що входить в культуру, а що не входить, пов'язані з визначенням культури як одного з елементів суспільної системи. Якщо ж розуміти культуру як людинотворчу сторону суспільства, то питання про те, чи входять суспільні відносини в культуру, знімається, бо з самого визначення культури випливає, що суспільні відносини в одному ракурсі – це сторона суспільства, а в іншому – в плані їх людинотворчої функції – це культура. Наприклад, розподіл праці є, з одного боку, процесом розвитку виробництва, з іншого – в плані впливу на розвиток особистості – він є культурою. Суспільні відносини - це не просто те, що виробляється поряд з матеріально-речовими формами культури, це й не тільки те, що опосередковує діяльність індивідів по засвоєнню соціального досвіду, а й те, що втілює відносини людини до людини. « Будь-яка річ, - писав А.В.Лосєв, - яка розповсюджена в суспільстві... завжди є згустком людських відношень, хоча сама по собі, в абстрактному смислі, вона є субстанцією, незалежною від людини...Словом, немає такої речі, яка не була б згустком людських відносин, тобто, іншими словами, тим або іншим символом цих відношень» [15] Спеціалісти різних галузей звертаються до категорії «культура» як до одного із самих ефективних засобів впливу на людський фактор.

Спираючись на принципи вітчизняної культурно-діяльнісної методології, ми розглядаємо культуру у єдності з діяльністю і визначаємо її як певний спосіб життєдіяльності людей, який включає в себе особливості системи форм регуляції, збереження, відтворення і розвитку як суспільства, так і окремої особистості. Основою розуміння специфіки цієї системи форм, яка формує людину, є принцип зв'язку культури з предметно-перетворювальною діяльністю людини як визначальною її характеристикою і засобом існування.

Предметно-перетворювальна діяльність людини як визначальна характеристика культури. Згідно з принципом зв'язку культури і діяльності людська діяльність створює не тільки корисні для людини речі, але разом з тим – самих себе як суспільних індивідів, тобто ту саму «надбавку», яка і є той загальноісторичний результат діяльності людей, що називається культурою і без чого неможлива людська історія.

Традиції розглядання культури у зв'язку з діяльністю мають витоки у античній філософії, в якій процес оволодіння культурою розглядався як піднесення особистості до загального соціального досвіду завдяки підняттю діяльності людини до загальних навичок та умінь. У розвинутому вигляді ці традиції знайшли відображення у німецькій класичній філософії. Перші кроки зі створення концепції зв'язку культури і діяльності зробив І. Кант. В ранг всезагальної основи культури діяльність вперше висунув Й.Фіхте, який

універсалізував принцип діяльності у філософії та запропонував його загальною основою культури, проголосивши, що початковою, абсолютно першою і цілком безумовною субстанцією культури може бути тільки діяльність. Й.Фіхте розглядав абсолютний суб'єкт як вільну творчу активність, що постійно відтворює свій об'єкт – культуру. Найбільш розвинену концепцію діяльності розробив Г.Гегель. Він розглядає діяльність як « дійсний універсалізм людського буття, абсолютний початок людини, як її сутнісні визначення, як її зв'язок з об'єктивністю і засіб безкінечного формування дійсності».[9, с.56] . Культура в філософії Гегеля саме завдяки її формально загальному характерові, оскільки її субстанціональною основою є родова сутність людини, прикріплюючи людину до особливого змісту його діяльності у суспільстві, одночасно зв'язує її з загальним, піднімає її до усвідомлення своєї причетності і належності до цілого (роду людини). Він писав, що дійсна ціль «світового розуму» по відношенню до членів громадянського суспільства полягає у процесі підняття їх одиничності і придатності... до формальної всезагальності знання і воління, у процесі перетворення суб'єктивності, взятої в її особливості, в культурну суб'єктивність. Саме тому, що культура піднімає діяльність людини до всезагального, перемагаючи суб'єктивність, вона здатна надати цій діяльності оригінальність, характер творчості. Гегель вважав, що культурна людина - це людина, яка стоїть на рівні загальних знань своєї епохи. «Під словом «культурні люди», - відмічав він, - можна найкращим чином розуміти таких людей, які здатні зробити те, що роблять інші». Вміння робити те, що роблять інші, - це є на думку Гегеля, підняття індивіда до «загального» [4]. Отже, Г.Гегель розглядав культуру як систему всезагальних форм діяльності, що розвивають людину і формують її як особистість. З цієї точки зору культура – це система «формотворень людини».

Культура завдяки втіленню в ній людської діяльності, втілює в собі суспільний зміст, отримує немов «людську форму», в якій одна людина існує для іншої, суспільство для людини, а сама людина - як суспільна істота. І лише тому, що предмет людської діяльності має «людську форму» і стає надбанням інших людей, набуває характеру універсального зв'язку між людьми, він стає предметом культури. Якщо ідея, навіть дуже нова, творча і корисна для суспільства, є надбанням лише однієї людини і невідома іншим, вона не може розглядатись як цінність культури. Такою вона стає лише тоді, коли вона опредметнена, об'єктивована в певній знаковій системі і стає надбанням інших людей, приймає участь в їх соціалізації, формуванні особистості [5]. Наприклад, автоматичний пристрій, як результат винахідництва генія, у стародавньому Римі не був предметом культури, бо був забавою для декількох осіб, в той час як в наш час це предмет культури, що акумулює суспільно розвинуту форму

діяльності у системі суспільних відносин. А тому предмет діяльності стає формою культури тоді, коли в ньому відображено суспільний зв'язок і взаємодія людей. Втілюючись у формах культури, діяльність людини стає надбанням інших людей, всього суспільства, набуває характеру універсального соціального зв'язку між людьми, піднімаючись тим самим до рівня всезагальної діяльності, яка здатна виконувати функцію формотворення людини. Форми культури реалізуються як загальності лише у суспільній взаємодії людей. Тому форми культури окрім утилітарно - функціональних властивостей, які пов'язані з певним практичним призначенням предмета, мають також інші властивості, які визначаються певними умовами, що забезпечують саму можливість подібного практичного застосування предмета. « Речова форма предмета культури являє собою свого роду «знак» соціального значення цього предмету як в тому плані, що тут акумульовано досвід «інструментального» використання предмета, так і в тому, що останній є показником відношень, в яких здійснюється таке використання [6, с. 13]. Як пише В.Г.Табачківський, «всезагальність є такою здатністю людської діяльності до «будь-якої визначеності», змістом якої є те, що суспільні відносини є визначальний для кожного рівня практичного засвоєння світу спосіб діяльності, який є всезагальним принципом формування речей людиною і формування самої людини [6, с.45].

Властивістю всезагальних формотворень культури є предметність. Предметність не є речовиною. Предметність – це спосіб і форма організації діяльності. Бути предметом означає перебувати перед діяльністю активністю як її умова. Предметність створюється діяльністю і існує лише в ній. З іншого боку, діяльність реалізується лише у поєднанні з предметами. Діяльність немов би «згасає» в предметах і існує в них у формі «властивості у спокою», яка активізується лише в процесі наступної діяльності. Тому всі формотворення людської культури не тільки виникають, але й функціонують в людській діяльності. Предмети культури, з одного боку, відображають об'єктивні властивості, які визначаються їх матеріально - фізичним складом, з іншого - вони втілюють в собі потреби і цілі людини. Це означає, що культура – це продукт людської діяльності, який потрібно розглядати в аспекті людського смислу.

Знаково-символічна сторона культури як формотворення людини.

Узагальненість діяльності, що акумульована у формах культури, досягається завдяки знаково-символічній її стороні, в якій відображається специфіка взаємовідносин співтовариства людей. Символом можуть бути дії, події, висловлювання (особливо гасла), які призначені для того, щоб означити ідеї або принципи, що виходять за межі цих визначених дій, результатів. Носієм символу є слово, яким

можна замінити чисельну множину явищ, виділивши в них загальне і віднести до єдиної категорії, що означена цим словом.

Символ з'являється разом з соціальною властивістю, тобто з виникненням потреби групування людей на якісно іншому порівняно з біологічним рівнем. Його умовою є відчуття всезагальності, тобто відчуття того, що є Я і одночасно Не-Я, в тій мірі, в якій необхідно мати загальне поле життєвих понять. Над простором природних відчуттів культура спільноти надбудовує екран символічних значень, стимулів оточуючого середовища. Ці символи, що створені суспільним життям і втілені в слові, за допомогою мови породжують всередині кожної людини індивідуальні психічні моделі реальності - основи сьогоденних або майбутніх дій.

В психології символічна сторона психіки людини детально проаналізована О.М. Леонт'євим в системі понять «знак - значення - смисл». Він доводить, що найважливішими змістовними одиницями людської свідомості є закодовані в знаках значення, оскільки в значеннях представлена перетворена і згорнута в матерії мови ідеальна форма існування предметного світу, його властивостей, зв'язків і відношень, що розкриті сукупною практикою. Що ж стосується смислу, то в контексті вивчення ситуації розуміння смисл є модифікацією змісту значення в індивідуальному акті свідомості і розуміння значення. Смисл виникає на стику значення з індивідуальним досвідом людини, а тому значення завжди суспільно, смисл - індивідуальний. Наприклад, за словом «дерево» ховається значення, що вироблено суспільною практикою, а для конкретного індивіда (лісоруба, садівника, столяра тощо) це загальне значення поняття «дерево» виступає у своєрідній транскрипції через особистий досвід, набуваючи тим самим індивідуального смислу. Так загалом розуміється смисловий рівень спілкування в умовах міжіндивідуальної і міжкультурної комунікації. Смисл не є тотожним об'єктивному змісту речей, їх якостям, властивостям, законам. Предмети матеріальної дійсності існують незалежно від того, чи пізнані вони. Напроти, їх буття як явищ людського світу знаходиться в прямій залежності від наявності в них смислу. В.П.Іванов писав, що смисл речей не витягується із них самих, але він і не присвоюється за бажанням людини. Смисл речей об'єктивно вплетено у хід суспільно-історичної практики, яка організує порядок співіснування і взаємовідношення речей як елементів і форм життєдіяльності і розвитку людського роду [17]. «Смисл є та міра освоєння реальностей світу, - пише В.П.Іванов, - яка забезпечує їх буття для людини ...У формах практики буття організується як буття для людини, як людський світ. Межу цього світу визначено мірою і межею практично-духовних можливостей людини зробити оточуючу дійсність людською. Людський світ являє собою соціалізовану предметну дійсність, яка організована в світопорядок, орієнтована на людину. Поза зв'язком зі світопорядком

предмети культури втрачають свою специфіку, бо предмети культури – це в першу чергу, система смисложиттєвих реальностей...Смисл предмету культури розкривається в проекції на нього всієї системи людського світу. Осягнути смисл предмету – це означає освоїти все багатство його зв'язків в системі «Людина – світ», осягнути його зміст у взаємозв'язку з іншими елементами, які складають цілісність системи культури» [9,с.43].

П. Сорокін, розкриваючи соціальні особливості сприймання світу людиною, відмічає, що з точки зору матеріального обміну храми і музеї є лише певною упорядкованістю будівельних матеріалів. Так вони сприймаються психікою тварин. Іншими вони бачаться лише людині, яка добавляє до образу соціальні конструкції. Сприймання соціальної дійсності людиною перетворює ідея, яку несе в її образ всезагальне. В цьому смислі храм - символ релігійних почуттів, релігійних відносин людини до смислу свого існування. Конкретний храм – знак символу, його матеріалізація в культурі спільноти. Завдяки символічній стороні культура здатна відображати не просто факт наявності об'єкта, але й сутність цілої категорії явищ, ланцюг причинно-наслідкових зв'язків суб'єкта з об'єктом. У формах суспільних відносин фіксується певна система цінностей, які організують персональну поведінку у напрямку взаємодії соціальних суб'єктів, примушуючи останніх виявляти властивості соціальності в залежності від рівня розвитку суспільства. Всі форми, в яких фіксуються цінності, організуються за ступенем їх значимості в певну систему, яка складає світ цінностей – ядро людської культури. Через символічне означення відповідної соціальної єдності система цінностей зберігає в собі концентрований досвід попередніх поколінь. Оскільки соціальний досвід не передається у спадщину від батьків до дітей генетично, людство виробило особливий, «надбіологічний» механізм відтворення певних еталонів і норм поведінки, яким стала культура, що виконує функцію соціального успадкування. Механізм соціального успадкування системи цінностей культури (соціального досвіду) полягає у її здатності передаватись у часі через засвоєння її людьми, в результаті чого зберігається людський спосіб організації життя.

Моральна спрямованість культури як системи формотворення людини

Узагальненість в культурних формах досягається шляхом активного вибіркового виділення свідомістю тих сторін предмета чи явища, які сприймаються і зафіксовані суспільною практикою як значимі. Задовольняючи свою потребу в предметі, людина тим самим присвоює втілений в ньому спосіб діяльності, а також суспільно розвинуту форму діяльності, яка є більш широкою, ніж просто спосіб діяльності, бо втілює в собі спектр способів діяльності, що відображає рівень суспільно-історичної практики, і знаходить вираження в

різноманітних сторонах предмета, які виходять за межі його споживацьких властивостей. Тому засвоєння індивідом предметних форм культури, що втілюють загальнолюдський зміст, загальні відношення і залежності, є умовою виробництва не тільки речей і ідей, але й самої людини, бо предметне багатство суспільства є не що інше, як предметне втілення здібностей, потреб, відносин багатьох поколінь. В предметах культури в процесі їх засвоєння людина знаходить саму себе, свої сутнісні сили, які сформувались всім ходом попередньої історії. Хоча кожна предметна форма культури є реалізацією однієї з можливостей, однак вона «несе в самій собі» у згорнутому вигляді не тільки реалізовану можливість, але й сукупність нереалізованих, які виражають повну міру досягнутого суспільством матеріального і духовного прогресу. В результаті засвоєння предмету культури людина отримує можливість немов би «повернутись» до всіх інших потенційних можливостей, які з різних причин різних не змогли реалізуватись. Які саме можливості і скільки їх вдасться реалізувати індивідові, залежить від багатьох обставин.

Важливо підкреслити, що ті можливості, які втілено в самому предметі культури, мають прогресивну спрямованість. Це пов'язано з тим, що історичний досвід, закарбований у формах всезагальної діяльності (формах культури), і на основі яких індивід з'ясовує функціональне призначення предмета культури, який засвоюється, зберігає в собі не будь-який зміст, а прогресивний. Як пише В.Г.Табачківський, «Самі по собі функціональні характеристики предмета культури, що репрезентують його «спеціальне практичне призначення», зовсім не антигуманні в силу своєї орієнтації на «зручне буття», бо в них «згасає» не будь-який, а позитивний зміст попереднього досвіду людської діяльності з перетворення природи, суспільних структур і відношень та самого суб'єкта діяльності, той зміст, який набуває статусу загальності» [6,с.40]. Отже, предмет культури містить в собі можливість прогресивної діяльності. Чи перетвориться ця можливість у дійсність, залежить від форм практичної діяльності зі засвоєння цих предметів культури. Чи стане зміст предмета культури надбанням індивіда, що засвоює цей предмет, залежить від конкретно-історичних умов суспільства в цілому, від того, як та чи інша суспільна система або окрема сфера суспільства чи людська спільнота сприяє (або перешкоджає) розвитку особистості.

Висновки.

1. Культура як фактор формування та розвитку особистості характеризується як система форм предметно – перетворюючої діяльності, в якій акумульовано людський досвід в його узагальненні.

2. Узагальненість в культурних формах досягається шляхом активного вибіркового виділення свідомістю тих сторін предмета чи явища, які сприймаються і зафіксовані суспільною практикою як значимі.

3. Розуміння конкретно-історичного характеру функціонування загальних форм життєдіяльності, акумульованих в предметних формах культури, орієнтує на розуміння того, що форми культури є способом формування і реалізацією людських можливостей в тій мірі, в якій людина оволоділа своєю суб'єктивністю і свободою.

4. Культура, відкриваючи людині в міру її практичної діяльності об'єктивне багатоманіття властивостей природи, в той же час відкриває людині і її власні властивості і здібності. Обмін діяльністю як невід'ємний елемент суспільних відносин в той же час є обміном сутнісними силами людей. Саме тому людська діяльність перетворює не тільки оточуючий світ, але й самих учасників цієї діяльності, в процесі якої люди творять один одного.

Перспектива подальших досліджень визначеної проблеми вбачається у проведенні емпіричних досліджень з метою конкретизації теоретичних положень, що викладені у статті.

Список використаної літератури:

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев. – Изд-во ЛГУ, 1968. – 339 с.
2. Асмолов А.Г. По ту сторону сознания. Методологические проблемы неклассической психологии/ Асмолов. А.Г. - М.: Смысл, 2002. -480 с.
3. Выготский Л.С. История развития высших психических функций./ Л.С.Выготский // Собрание сочинений: В 6-ти т. Т.3. Проблемы развития психики / Под ред. А.М.Матюшкина.- М.: Педагогика, 1983.- 368 с.
4. Гегель Г. Феноменология духа/ Г.Гегель // Соч: в XIV-ти томах. Т. IV. М. 1959. – 440 с.
5. Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз./ Л.В.Губерський, В.П.Андрущенко, М.І.Михальченко – Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка – К.: Знання України, 2002., -580 с.
6. Диалектика деятельности и культура / Отв.ред. В.Г.Табачковский, А.И. Яценко – Киев. Наук. думка, 1983.– 296 с.
7. Жизнь как творчество (социально-психологический анализ)/ Рук. Шинкарук В.И., Сохань Л.В. К.:Наукова думка. 1985. – 360 с.
8. Жизненный путь личности / Под ред. Л.В. Сохань. – К.: Наукова думка, 1987.- 281 с.
9. Иванов В.П.Человеческая деятельность – познание – искусство./ В.П.Иванов. – Киев, «Наукова думка». 1977. -250 с.
10. Кассирер Э. Опыт о человеке: Введение в философию человеческой культуры. / Э. Кассирер //Проблема человека в западной философии. М.: Прогресс. 1988 С.3 – 30.
11. Костюк Г.С. Навчання і розвиток особистості./ Г.С.Костюк. Київ, Вид.»Радянська школа, 1968. – 105 с.
12. Коул М. Культурно-историческая психология: наука будущего./ М.Коул. - М.: «Когито-центр», из-во ИП РАН, 1997. – 432 с.
13. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. / А.Н.Леонтьев 4-е изд.- М.: Изд-во МГУ, 1981. 584 с.-
14. Ломов Б.Ф.Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф.Ломов.- М.: 1984. -444 с.
15. Лосев А.Ф. Проблема смысла и реалистическое искусство./ А.Ф.Лосев. – М.: Искусство.1976. – 605 с.
16. Максименко С.Д. Генеза існування особистості. / С.Д.Максименко. – К.: Видавництво ТОВ «КММ», 2006. – 240с.

17. Мировоззренческая культура личности (Философские проблемы формирования).- Киев.Наукова думка. 1986 -295 с..
18. Моляко В.О. Генетичні індикатори конструювання образів світу в сучасному інформаційному просторі./ В.О.Моляко // Психологічні закономірності творчого сприймання інформаційних індикаторів реальності: монографія / В.О.Моляко, І.М.Біла, Н.А.Ваганова [та ін.]; за ред. В.О.Моляко. – К.: Педагогічна думка. 2015. – с.10 - 40.
19. Москаленко В.В. Соціалізація особистості: монографія/ В.В.Москаленко. - К.; Фенікс, 2013. - 540 с.
20. Рубинштейн С.Л. Человек и мир. Проблемы общей психологии./ С.Л.Рубинштейн. -.М.: Педагогика. 1973. с.255 – 285. .
21. Стиль жизни личности: Теоретические и методологические проблемы./ Отв.ред. Л.В.Сохань, В.А.Тихонович. К.: Наукова думка. 1982. -372 с.
22. Татенко В.А. Психология в субъектном измерении: Монография. В.А.Татенко –К.Просвіта, 1996. – 404 с.
23. Титаренко, Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності./ Т.М.Титаренко.- К.: Либідь, 2003. - 376 с.
24. Шинкарук В.Л. Культура і освіта: світоглядний аспект. / В.Л.Шинкарук // Шлях освіти. 1996.
25. Шинкарук В. Методологічні засади філософських вчень про людину / Володимир Іларіонович Шинкарук. // Філософська антропологія: екзистенціальні проблеми. – К., 2000. – с. 8–48
26. Шинкарук В. И. Философия и мировоззрение // Человек и мир человека. Категории «человек» и «мир» в системе научного мировоззрения. [Владимир Илларионович Шинкарук, Вадим Петрович Иванов, Иван Николаевич Молчанов и др.]. / Ред. кол.: В. И. Шинкарук [отв. ред.]. / АН УССР. Ин-т философии. - К.: Наук. Думка. 1977.- с.7 -26.
27. Шинкарук В. И., Яценко А. И. Гуманизм диалектико-материалистического мировоззрения / Владимир Илларионович Шинкарук, Александр Иванович Яценко. – К.: Политиздат Украины, 1984. - 256 с.
28. Юдин Э.Г.Деятельность как объяснительный принцип и как предмет научного анализа./ Э.Г.Юдин.//Вопросы философии.1976. № 5.-С.65-79.
29. Яценко А.И. Целеполагание и идеалы./ А.И.Яценко – Киев: Наукова думка. 1977. -152с.

References:

1. Anan'ev B.G. Chelovek kak predmet poznaniia / B.G. Anan'ev. – Izd-vo LGU, 1968. – 339 s.
2. Asmolov A.G. Po tu storonu soznaniia. Metodologicheskie problemy neklassicheskoi psikhologii/ Asmolov. A.G. - M.: Smysl, 2002. -480 s.
3. Vygotskii L.S. Istoriia razvitiia vysshikh psikhicheskikh funktsii./ L.S.Vygotskii // Sobranie sochinenii: V 6-ti t. T.3. Problemy razvitiia psikhiki / Pod red. A.M.Matiushkina.- M.: Pedagogika, 1983.- 368 s.
4. Gegel G. Fenomenologiiia dukha/ G.Gegel // Soch: v XIV-ti tomakh. T. IV. M. 1959. – 440 s.
5. Guberskii L., Andrushchenko V., Mikhalchenko M. Kultura. Ideologiiia. Osobistist: Metodologo-svitogliadniianaliz./ L.V.Guberskii, V.P.Andrushchenko, M.I.Mikhalchenko – Kiiivskiiinatsionalniiun-t im. tarasaShevchenka – K.: ZnanniaUkraiini, 2002., -580 s.
6. Dialektikadeiatelnostiikultura / Otv.red. V.G.Tabachkovskii, A.I. Iatcenko – Kiev. Nauk. dumka, 1983.– 296 s.
7. Zhizn kak tvorchestvo (sotcialno-psikhologicheskii analiz)/ Ruk. Shinkaruk V.I., Sokhan L.V. K.:Naukova dumka. 1985. – 360 s.
8. Zhiznennyi put lichnosti / Pod red. L.V. Sokhan. – K.: Naukova dumka, 1987.- 281 s.
9. Ivanov V.P.Chelovecheskaia deiatelnost – poznanie – iskusstvo./ V.P.Ivanov. – Kiev, «Naukova dumka». 1977. -250 s.

10. Kassirer E. Opyt o cheloveke: Vvedenie v filosofiiu chelovecheskoi kulturi. / E. Kassirer // Problema cheloveka v zapadnoi filosofii. M.: Progress. 1988 S.Z – 30.
11. Kostiuk G.S. Navchannia i rozvitok osobistosti./ G.S.Kostiuk. Kiiiv, Vid.»Radianska shkola, 1968. – 105 s.
12. Koul M. Kulturno-istoricheskaia psikhologiiia: nauka budushchego./ M.Koul. - M.: «Kogito-tcentr», iz-vo IP RAN, 1997. – 432 s.
13. Leontev A.N. Problemy razvitiia psikhiki. / A.N.Leontev 4-e uzd.- M.: Izd-vo MGU, 1981. 584 s.-
14. Lomov B.F. Metodologicheskie i teoreticheskie problemy psikhologii / B.F.Lomov.- M.: 1984. -444 s.
15. Losev A.F. Problema smysla i realistichekoe iskusstvo./ A.F.Losev. – M.: Iskusstvo.1976. – 605 s. Maksymenko S.D. Heneza isnuvannia osobystosti. / S.D.Maksymenko. – K.: Vydavnytstvo TOV «KMM», 2006. – 240s.
16. Mirovozzrencheskaia kultura lichnosti (Filosofskie problemy formirovaniia).– Kiev. Naukova dumka. 1986. -295 s.
17. Moliako V.O. Henetychni indykatory konstruiuvannia obraziv svitu v suchasnomu informatsiinomu prostori./ V.O.Moliako // Psykholohichni zakonomirnosti tvorchoho sprymannia informatsiinykh indykatoriv realnosti: monohrafiia / V.O.Moliako, I.M.Bila, N.A.Vahanova [ta in.]; za red. V.O.Moliako. – K.: Pedahohichna dumka. 2015. – s.10 - 40.
18. Moskalenko V.V. Sotsializatsiia osobystosti: monohrafiia/ V.V.Moskkalenko. - K.; Feniks, 2013. - 540 s.
19. Rubinshtein S.L. Chelovek i mir. Problemy obshchei psikhologii./ S.L.Rubinshtein. -M.: Pedagogika. 1973. s.255 – 285.
20. Stil zhizni lichnosti: Teoreticheskie i metodologicheskie problemy./ Otv.red. L.V.Sokhan, V.A.Tikhonovich. K.: Naukova dumka. 1982. -372 s.
21. Tatenko V.A. Psikhologiiia v subektnom izmerenii: Monografiia. V.A.Tatenko – K.Prosvita, 1996. – 404 s.
22. Tytarenko, T.M. Zhyttievyi svit osobystosti: u mezhakh i za mezhamy budennosti./ T.M.Tytarenko.– K.: Lybid, 2003. – 376 s.
23. Shynkaruk V.L. Kultura i osvita: svitohliadnyi aspekt. / V.L.Shynkaruk // Shliakh osvity. 1996.
24. Shynkaruk V. Metodolohichni zasady filosofskykh vchen pro liudynu / Volodymyr Ilarionovych Shynkaruk. // Filosofska antropolohiia: ekzystentsialni problemy. – K., 2000. – s. 8-48.
25. Shinkaruk V. I. Filosofiia i mirovozzrenie // Chelovek i mir cheloveka. Kategorii «chelovek» i «mir» v sisteme nauchnogo mirovozzreniia. [Vladimir Illarionovich Shinkaruk, Vadim Petrovich Ivanov, Ivan Nikolaevich Molchanov i dr.]. / Red. kol.: V. I. Shinkaruk [otv. red.]. / AN USSR. In-t filosofii. - K.: Nauk. Dumka. 1977.- s.7 -26.
26. Shinkaruk V. I., Iatcenko A. I. Gumanizm dialektiko-materialisticheskogo mirovozzreniia / Vladimir Illarionovich Shinkaruk, Aleksandr Ivanovich Iatcenko. – K.: Politizdat Ukraini, 1984. - 256 s.
27. Iudin E.G. Deiatelnost kak obiasnitelnyi printcip i kak predmet nauchnogo analiza./ E.G.Iudin.//Voprosy filosofii.1976. № 5.-S.65-79.
28. Iatcenko A.I. Tcelepolaganie i idealy./ A.I.Iatcenko – Kiev: Naukova dumka. 1977. -152s.

Москаленко В.В.

Культура как субъективный синтез человеческой деятельности и форма освоения мира

В статье на основе обобщения основных положений концепции культуры киевской философской школы рассматриваются основные характеристики культуры как системы всеобщих форм предметно-преобразующей деятельности, усвоение которой индивидами обеспечивает развитие личности и общества. Определена и проанализирована человекотворческая функция

культуры. Показано, что она обусловлена следующими характеристиками: во-первых, её символической формой; во-вторых, всеобщностью (воплощает всеобщие способы человеческой деятельности); в-третьих, воплощает опыт человечества как воплощения исторически отображаемого в соответствии с интересами общества объективного предметно-вещного и духовного мира людей; в-четвёртых, нравственной направленностью (по своему назначению объективно воплощает возможность прогрессивной деятельности). Показано, что благодаря этим характеристикам культура выступает как совокупность определённых образцов и требований к индивидам, которые в своей совокупности представляют на индивидуальном уровне приписанную социально-генетическую программу деятельности человека, усвоение которой является обязательным условием развития как всего общества, так и отдельных индивидов.

Ключевые слова: *культура, предметно-преобразующая деятельность, формы культуры, формирование человека, всеобщность деятельности, символическость форм культуры, смысл предметов культуры, нравственная направленность форм культуры, система «Человек- Мир».*

Moskalenko V.V.

Culture as a subjective synthesis of human activity and a form of the world exploration

The article describes the main characteristics of culture as a system of universal forms of subject activity, exploration of which by individuals provides the development of personality and society, basing on the generalization of the basic statements of the Kiev Philosophical School conception of culture. The human-creating function of culture has been identified and analyzed. It is shown that it is caused by the following characteristics: first, its symbolic form; second, universalism (embodies universal modes of human activity); third, the embodiment of human experience as a concentration of the historically reflected in accordance with the interests of the community, the objective object-real and spiritual world of people; fourth, moral orientation (by its specification objectively embodying the possibility of progressive activity). It is shown, that due to these characteristics, culture is faced as a set of specific patterns and requirements for individuals, which in their totality constitute a singularly assigned socio-genetic program of human activity, the assimilation of which is a necessary condition for the development of both whole society and separate individuals. Since the inclusion of personality in the forms of activity system depends on its individual characteristics, actual becomes the problem of the choice of cultural objects in the process of their exploration. In this regard, culture is considered in the aspect of human sense. The sense of objects is determined by the whole course of social and historical life of people. In the practical activity of people world image is produced, which is being explored by individuals, serves as the basis for their relation to the world. In the forms of practice, being is organized as being for a man, as the human world. The sense of a cultural object is revealed in the projection of the whole system of the human world. To grasp the sense of an object - it means to learn all the richness of its relations in the system "Man - World", to grasp its content in relation to other elements that make the integrity of the system of culture.

Key words: *: culture, substantive activity, forms of culture, human formation, universality of activity, symbolism of forms of culture, sense of the subject of culture, moral orientation of forms of culture, "Man - World"*